

*Унікальний внесок
професора Герша Лаутерпахта
у теорію міжнародного права
і прав людини*

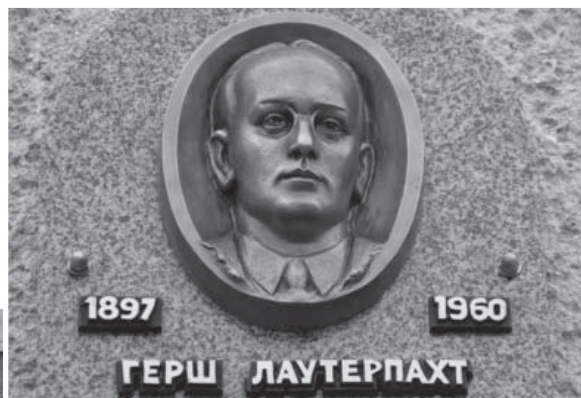
А. ДЕРЖИПІЛЬСЬКА

*асистент кафедри теорії та філософії права
Львівського національного університету
імені Івана Франка*

В останні роки відчутно активізувалися дослідження наукового та практичного внеску випускників Львівського університету у міжвоєнний період — Герша Лаутерпахта і Рафала Лемкіна у становлення та розвиток міжнародного права прав людини. Свідченням цього є дослідження як зарубіжних (Філіп Сендс, Девід Кроу), так і вітчизняних (Володимир Буткевич, Петро Рабінович) учених. У цьому напрямі неординарною подією стала міжнародна наукова конференція «Правові концепції Герша Лаутерпахта у теорії та практиці міжнародного права». Вона вперше відбулася у місті Жовква Львівської області, де народився Герш Лаутерпахт — видатний юрист-міжнародник, професор Кембриджського університету (Велика Британія), суддя Міжнародного Суду Організації Об'єднаних Націй (далі — ООН), один із фундаторів сучасного міжнародного права прав людини, перший науковий проєктант (1945 р.) Міжнародного білля (Загальної декларації) прав людини.

Організатором зазначеного заходу стала кафедра міжнародного права факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка. Участь у ньому взяли викладачі-науковці цього факультету, а також юридичного факультету Львівського національного університету імені Івана Франка, Інституту міжнародних відносин Київського національного університету імені Тараса Шевченка, Національного університету «Одеська юридична академія», Тернопільського національного економічного університету, а також Варшавського, Ягеллонського та Віденського університетів. Усі доповіді й виступи учасників конференції були присвячені висвітленню становлення творчого шляху Герша Лаутерпахта та його внеску у сучасну теорію та практику міжнародного права, загальну теорію прав людини, а також у практичну правозахисну діяльність.

Відкриттю конференції передувало встановлення на будівлі Жовківського районного суду меморіальної дошки на честь професора Герша Лаутерпахта (з його барельєфом). Відзначення величезних заслуг цього правника у такій формі відбулося вперше в історії України. До речі, місяцем пізніше — під час проведення у Львові Центром міської історії Центрально-Східної Європи кількадечного циклу унікальних заходів міжнародно-правового рівня — аналогічну пам'ятку було встановлено на будинку, де жив Герш Лаутерпахт у студентські роки.

Меморіальна дошка на честь професора Герша Лаутерпахта на будівлі Жовківського районного суду Львівської області

Учасники конференції на відкритті меморіальної дошки на честь професора Герша Лаутерпахта

Конференція розпочалася із виступу директора Жовківського історико-архітектурного музею **Василя Герича**, який охарактеризував історію міста, соціальний та етнонаціональний склад його населення у першій половині ХХ ст. Така інформація допомогла сформувати уявлення про те соціальне та етнополітичне середовище, у якому формувалися світоглядні позиції та вихідні правові ідеї Герша Лаутерпахта ще в юнацькі роки.

Із доповіддю «Становлення та творчий шлях Герша Лаутерпахта як юриста-міжнародника» виступив відомий дослідник історії правової науки у Львівському університеті професор **Адам Редзюк**, у якій він висвітлив ключові етапи становлення поглядів Герша Лаутерпахта як юриста-міжнародника, його професійний і творчий шлях, причини переїзду зі Львова до Відня (з-поміж яких неабияку роль відіграли і міжетнічні конфлікти у студентському середовищі Львівського університету). Особливу увагу доповідач приділив характеристиці впливу на свідомість Герша Лаутерпахта таких викладачів університету, як професори Юзеф Бузек та Станіслав Стажинський. Саме останній обґрунтовував ідею про те, що людина має бути визнана суб'єктом права не тільки у державі, а й за її межами. Після переїзду до Відня Герш Лаутерпахт став учнем знаних правників — Лео Стрісовера

і Ганса Кельзена. Зокрема, Лео Стрісовер обстоював концепцію пріоритету інтересів індивіда перед державними інтересами.

Професор **Ольга Буткевич** у доповіді «Внесок Герша Лаутерпахта у розвиток міжнародного права» охарактеризувала доробок Герша Лаутерпахта з погляду історії та теорії міжнародного права й загальної теорії прав людини. Особливу увагу вона звернула на його праволюдні наукові погляди та ідеї стосовно міжнародного правосуддя. Науковець зазначила, що такі погляди випереджали уявлення сучасників, тому його іноді називали «правовим ідеалістом», «містком між ідеалізмом ХІХ та прагматизмом ХХ століття», «неопозитивістом». На її думку, багато його ідей відповідають неоліберальному підходу у міжнародному праві, і хоча Герш Лаутерпахт був загалом прихильником позитивістської концепції праворозуміння, проте водночас він критикував позитивізм із позицій прав людини.

Доповідач наголосила, що Герш Лаутерпахт у своїх працях приділив значну увагу інтерпретації сутності міжнародного права (зокрема, у книзі «Функції права у міжнародному співтоваристві» («*The Function of Law in the International Community*»)), а також принципам права міжнародної спільноти і розумінню ролі звичаю як одного з його основних джерел та проектуванню концепції міжнародного правосуддя.

Професор **Петро Рабінович** у доповіді «Концепції захисту прав людини у працях Г. Лаутерпахта» охарактеризував його внесок у розвиток загальної теорії прав людини у виданій 1945 р. книзі «Міжнародний білль прав людини» («*An International Bill of the Rights of Man*»). Доповідач, спираючись на наведені професором Володимиром Буткевичем архівні джерела ООН, а також на неодноразові консультації з найбільшим на сьогодні знавцем спадщини Герша Лаутерпахта – професором Філіпом Сендсом, вперше досить переконливо обґрунтував гіпотезу про те, що саме Герш Лаутерпахт розробив проект Міжнародного білля прав людини, який було безпосередньо використано при підготовці Загальної декларації прав людини.

Окрім того, доповідач вперше звернув увагу ще й на те, що Герш Лаутерпахт у названій книзі представив розгорнутий проект спеціального (створеного під егідою ООН) міжнародного органу з контролю за дотриманням державами Міжнародного білля прав людини. Цю частину книги, як нагадав доповідач, професор Університетського коледжу Лондона Філіп Сендс назвав «серцем» праволюднієї концепції Герша Лаутерпахта. Професор Петро Рабінович констатував, що чимало статутних документів чинних сьогодні міжнародних судових органів у сфері прав людини вміщують такі положення, які так чи інакше обґрунтувалися Гершем Лаутерпахтом у цій книзі. Отож, як висловився доповідач, є цілком підставним вважати Герша Лаутерпахта «юридичним генієм праволюднієї юриспруденції».

Доктор **Мілена Інґелевич-Цітак** у доповіді «Внесок Герша Лаутерпахта у розвиток сучасної доктрини міжнародного визнання» охарактеризувала ті ідеї Герша Лаутерпахта, які прямо чи опосередковано вплинули на удосконалення зазначеної доктрини. Вона виокремила три ключові аспекти проблеми. По-перше, те, що міжнародне визнання є питанням права, а не політики. По-друге, через порівняння декларативної та конститутивної теорій визнання із науковими ідеями Герша Лаутерпахта зробила висновок про те, що для його поглядів є характерним саме поєднання цих теорій (хоча традиційно професора вважають прихильником саме конститутивної теорії визнання). І по-третє, положення про обов'язковість визнання, на думку доповідачки, є контроверсійним, адже воно не завжди під-

тверджується державною практикою, оскільки залишається не з'ясованим питання про те, що саме слугує правовою основою такої обов'язковості. Підсумовуючи, науковець зазначила, що концепція Герша Лаутерпахта стосовно міжнародного визнання держав має неабиякий вплив не тільки на теорію міжнародного права, а й на сучасну міжнародну практику.

Професор **Микола Пашковський** у доповіді «Концепція міжнародного злочину у працях Герша Лаутерпахта» звернув увагу на використання ідей ученого у кримінальному праві. Вчений нагадав, що саме Герш Лаутерпахт є автором концепції міжнародного злочину та поняття «злочини проти людяності», наголосив на змістовному наповненні цього поняття та його значенні для сучасного кримінального права (зокрема у контексті діяльності Міжнародного кримінального суду).

Насамперед він зазначив, що діяльність Герша Лаутерпахта є яскравим прикладом ролі особистості у розвитку міжнародного права і, навпаки — впливу міжнародної ситуації на розвиток особистості ученого. Він звернув увагу на декілька моментів, які вже обговорювалися попередніми доповідачами, а саме: з-поміж причин переїзду Герша Лаутерпахта зі Львова до Відня були не тільки антисемітські прояви у Західній Галичині, а й його схильність до соціалістичних поглядів. Питання дискримінації та дискримінаційна практика мали безпосередній вплив на формування наукових концепцій професора щодо захисту індивіда та ролі міжнародного права у вирішенні складних конфліктів. Герш Лаутерпахт відстоював ідею вирішальної ролі міжнародного права як такого, що включає не тільки моральні чи політичні зобов'язання, а й імперативні засоби впливу на держави. Саме у контексті впровадження таких засобів як дієвого механізму міжнародного права щодо захисту індивіда праці Герша Лаутерпахта були спрямовані на утвердження розуміння міжнародного права як повноцінної правової системи, що має застосовуватися судами і трибуналами для впровадження сучасної концепції міжнародних злочинів і відповідальності за їхнє вчинення.

Роль Герша Лаутерпахта у реалізації концепції міжнародного злочину доповідач розглянув крізь призму двох аспектів: формулювання поняття «злочини проти людяності» та розуміння воєнного злочину за міжнародним правом із встановленням відповідальності за його вчинення.

Як вважає доповідач, основою ідеї «злочини проти людяності» є докторське дослідження Герша Лаутерпахта «Міжнародний мандат за договором Ліги Націй» (*«Das völkerrechtliche Mandat in der Satzung des Voelkerbundes»*). Саме у роки Першої світової війни стало відомо про масові вбивства вірмен у Туреччині, з огляду на що уряди Франції, Росії та Великої Британії у 1915 р. ухвалили рішення про необхідність покарання турецьких військовослужбовців.

На думку доповідача, еволюцію поглядів Герша Лаутерпахта стосовно воєнних злочинів можна простежити у редагуванні ним класичного підручника Ласса Оппенгейма «Міжнародне право» у частині встановлення кримінальної відповідальності тих військовослужбовців, які виконували неправомірні накази командирів і відповідальності воєначальників, які хоч і не були безпосередніми виконавцями злочинних дій, однак віддавали накази на їхнє вчинення. Підсумовуючи, науковець зазначив, що Герша Лаутерпахта можна назвати ідейним натхненником концепції міжнародних злочинів проти людяності, а також концепції міжнародних воєнних злочинів.

Останню доповідь представив член Комісії ООН з міжнародного права, професор **Август Райніш**, у якій він висвітлив діяльність Герша Лаутерпахта як судді

Міжнародного суду ООН, а також члена згаданої Комісії ООН. Доповідач висловив низку цікавих суджень стосовно того, як деякі правові концепції Герша Лаутерпахта і нині залишаються актуальними для сучасної діяльності цієї Комісії. Так, зараз вона, як відомо, підготувала перший проект Конвенції ООН про заборону злочинів проти людяності та встановлення кримінальної відповідальності за їхнє вчинення.

Ще одна тема, порушена Гершем Лаутерпахтом, яка й нині є наскрізним дискусійним питанням у Комісії ООН з міжнародного права, — це проблема ролі індивіда у міжнародному публічному праві. Обговорюються також питання про визнання інших недержавних суб'єктів учасниками міжнародного права.

В обговоренні усіх доповідей взяли активну участь деякі з присутніх учасників конференції. Зокрема, доцент кафедри міжнародного права Львівського національного університету імені Івана Франка **Віталій Гутник** зауважив, що при проектуванні Загальної декларації прав людини Комісією з прав людини ООН Герш Лаутерпахт виступив перед нею. У виступі асистент кафедри теорії та філософії права Львівського університету **Анна Держипільська** охарактеризувала актуальність, мету та завдання свого дисертаційного дослідження на тему «Загальнотеоретична концепція прав людини професора Герша Лаутерпахта та її вплив на практику правозахисту» (спеціальність 12.00.01).

Конференція завершилася ухваленням рекомендацій, з-поміж яких були, зокрема, такі:

- присвоїти конференції тематичну назву «Міжнародні Лаутерпахтівські читання». У подальшому запровадити систематичне проведення таких наукових форумів у Жовкві або Львові;
- факультету міжнародних відносин Львівського національного університету імені Івана Франка оприлюднити на відповідних сайтах матеріали конференції;
- на факультеті міжнародних відносин та юридичному факультеті Львівського національного університету імені Івана Франка активізувати дослідження наукової спадщини й практичної діяльності професора Герша Лаутерпахта та їхнього впливу на розвиток міжнародного права прав людини, практику захисту таких прав на міжнародному і національному рівнях, а також на розвиток загальної теорії прав людини;
- встановити на зазначених факультетах пам'ятні таблиці фундаторам міжнародного права прав людини — Гершу Лаутерпахту і Рафалу Лемкіну та присвоїти їхні імена факультетським навчальним аудиторіям;
- у музеї історії Львівського університету створити постійну експозицію правозахисної наукової творчості та практичної діяльності Герша Лаутерпахта і Рафала Лемкіна.